УДК 349.2(477):061.1ЄС
DOI https://doi.org/10.51989/NUL.2026.4.2

ПРАВОВА МОДЕЛЬ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ХАРТІЇ ДОСЛІДНИКІВ ДО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Костюченко Олена Євгенівна,
orcid.org/0000-0002-8244-3563
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

У статті досліджено проблеми правової імплементації професійних стандартів, визначених Європейською хартією дослідників, до законодавства України з урахуванням особливостей національної системи правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності. Обґрунтовано, що сучасна Європейська хартія дослідників формує комплексний професійний стандарт дослідника, який охоплює права та обов'язки, академічну свободу, професійну відповідальність і компетентність, дослідницьку доброчесність, відкриту науку, умови праці, професійний розвиток, мобільність та кар'єрне просування. Проаналізовано чотири блоки принципів Європейської хартії дослідників та визначено їх неоднорідність за юридичним змістом і предметом правового регулювання. Встановлено, що українське законодавство не містить єдиної правової категорії «дослідник», натомість передбачає систему взаємопов'язаних правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, зокрема вченого, наукового працівника, науково-педагогічного працівника, аспіранта та докторанта. Доведено, що відсутність єдиного професійного статусу дослідника не є перешкодою для імплементації європейських професійних стандартів, оскільки визначальним критерієм їх інтеграції до національного законодавства має бути предмет правового регулювання відповідних суспільних відносин, а не формальне віднесення стандарту до певного суб'єкта. Запропоновано правову модель імплементації Європейської хартії дослідників до законодавства України на основі диференційованого підходу: загальні професійні стандарти, визначені блоками 1 та 4 Європейської хартії дослідників, доцільно інтегрувати до загальних положень законодавства у сфері науки, тоді як стандарти блоків 2 та 3, пов'язані з умовами праці, зайнятістю, оцінюванням, добором, кар'єрним та професійним розвитком, – до спеціальних норм, що визначають трудоправовий статус наукових та науково-педагогічних працівників. Обґрунтовано, що така модель дозволяє здійснювати поетапну імплементацію професійних стандартів без запровадження в законодавстві України нової правової категорії «дослідник» та без зміни сформованої системи правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності. Практичне значення запропонованого підходу полягає у можливості удосконалення національного законодавства з урахуванням європейських підходів, посилення академічної свободи, професійної мобільності, сталості та привабливості наукової кар'єри, а також створення належних правових передумов для подальшої інтеграції України до Європейського дослідницького простору.

Ключові слова: *Європейська хартія дослідників, професійний статус дослідника, правовий статус, суб'єкти наукової та науково-технічної діяльності, вчений, науковий працівник, науково-педагогічний працівник, академічна свобода, наукова кар'єра, імплементація, Європейський дослідницький простір.*

Kostiuchenko Olena. Legal Model for the Implementation of the European Charter for Researchers into Ukrainian Legislation

The article examines the problems of the legal implementation of the professional standards established by the European Charter for Researchers into Ukrainian legislation, taking into

account the specific features of the national system of legal statuses of individuals engaged in scientific and scientific-technical activities. It is substantiated that the current European Charter for Researchers establishes a comprehensive professional standard for researchers encompassing rights and obligations, academic freedom, professional responsibility and competence, research integrity, open science, working conditions, professional development, mobility, and career advancement. The four blocks of principles of the European Charter for Researchers are analysed, and their heterogeneity in terms of legal content and subject matter of legal regulation is identified. It is established that Ukrainian legislation does not contain a unified legal category of "researcher"; instead, it provides for a system of interrelated legal statuses of individuals engaged in scientific and scientific-technical activities, including a scientist, research worker, academic and teaching staff member, postgraduate student, and doctoral student. It is demonstrated that the absence of a unified professional status of a researcher does not constitute an obstacle to the implementation of European professional standards, since the decisive criterion for their integration into national legislation should be the subject matter of legal regulation of the relevant social relations rather than the formal attribution of a standard to a particular category of person. A legal model for the implementation of the European Charter for Researchers into Ukrainian legislation is proposed based on a differentiated approach: general professional standards established by Blocks 1 and 4 of the European Charter for Researchers should be integrated into the general provisions of legislation in the field of science, whereas the standards of Blocks 2 and 3, relating to working conditions, employment, assessment, recruitment, career development, and professional development, should be incorporated into specific provisions defining the employment-law status of research and academic and teaching staff. It is substantiated that this model enables the gradual implementation of professional standards without introducing a new legal category of "researcher" into Ukrainian legislation and without altering the established system of legal statuses of individuals engaged in scientific and scientific-technical activities. The practical significance of the proposed approach lies in its potential to improve national legislation in accordance with European approaches, strengthen academic freedom and professional mobility, enhance the sustainability and attractiveness of research careers, and create appropriate legal conditions for Ukraine's further integration into the European Research Area.

Key words: *European Charter for Researchers, professional status of a researcher, legal status, subjects of scientific and scientific-technical activities, scientist, research worker, academic and teaching staff member, academic freedom, research career, implementation, European Research Area.*

Постановка проблеми. Правове регулювання відносин у сфері науки та якість провадження наукової та науково-технічної діяльності нерозривно пов'язані з професійною діяльністю дослідників. У цьому контексті дослідники виступають ключовими суб'єктами у науковій царині, а їх професійний статус виступає визначальним елементом правового механізму функціонування науки в цілому. Останнім часом визначення єдиних стандартів професійної діяльності дослідника та його правового становища, академічної свободи, відповідальності, умов праці та кар'єрного розвитку набуває особливого значення як на національному, так і на міжнародному рівнях. Такі стандарти формуються не лише нормами національного законодавства, а й міжнародними та європейськими актами рекомендаційного характеру, які встановлюють стандарт професії дослідника та визначають орієнтири для розвитку законодавства держав, що прагнуть інтеграції до Європейського дослідницького простору. Одним із найбільш комплексних документів у цій сфері є Європейська хартія дослідників [1], положення якої відображають сучасне бачення професійного статусу дослідника та визначають стандарти організації дослідницької діяльності.

Аналіз останніх публікацій свідчить, що науковці зосереджують увагу на міжнародно-правових стандартах науково-дослідної діяльності (О. В. Назимко), забезпеченні права на користування результатами наукового прогресу (К. С. Коломоєць), підтримці молодих дослідників (І. Б. Жиляєв), розвитку Європейського дослідницького простору (О. М. Топузов, О. І. Локшина, А. П. Джурило, О. М. Шпарик), оцінюванні дослідницької діяльності академічного персоналу (І. Регейло), а та-

кож правових статусах суб'єктів наукової діяльності та інших питаннях. Водночас зазначені напрями досліджень безпосередньо пов'язані з положеннями Європейської хартії дослідників, що зумовлює актуальність пошуку шляхів її імплементації в українське законодавство.

Метою цієї статті є обґрунтування диференційованої моделі імплементації професійних стандартів Європейської хартії дослідників до законодавства України без запровадження нової правової категорії «дослідник» та з урахуванням сформованої системи правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Попри орієнтацію України на інтеграцію до Європейського дослідницького простору та поступове наближення національного законодавства до європейських стандартів, питання правової визначеності професійного статусу дослідника залишається вирішеним недостатньо. На відміну від Європейської хартії дослідників, що використовує поняття «дослідник» як універсальну категорію, охоплюючи всіх осіб, які здійснюють дослідницьку діяльність незалежно від етапу професійної кар'єри чи наявності наукового ступеня, українське законодавство оперує низкою самостійних правових категорій, зокрема «вчений», «науковий працівник», «науково-педагогічний працівник», «аспірант», «докторант» [2], не формуючи єдиної концепції професійного статусу дослідника.

Отже насамперед потребує з'ясування питання, чи повинен європейський професійний стандарт дослідника трансформуватися в самостійну правову категорію національного законодавства, чи він має розглядатися як сукупність професійних вимог і гарантій, що підлягають інтеграції до правового статусу тих суб'єктів, для яких наукова та науково-технічна діяльність є професійною працею. Саме відповідь на ці питання виступає необхідною передумовою для формування ефективного механізму імплементації європейських стандартів у сфері правового регулювання праці в науці.

З огляду на те, що Міністерство освіти і науки України у своєму листі від 3 травня 2018 р. № 1/9-275 закликало «Національну академію наук України, національні галузеві академії наук України, заклади вищої освіти та наукові установи враховувати у свої діяльності найважливіші з точки зору українського наукового співтовариства загальні принципи і вимоги Європейської хартії дослідників та Кодексу працевлаштування наукових працівників в частині, що не суперечить національному законодавству» [3], можна стверджувати, що державна політика у сфері наукової і науково-технічної діяльності у першу чергу спрямована на застосування європейських стандартів у науковій та науково-технічній діяльності тих вчених, які здійснюють її на професійній основі. Тобто з урахуванням національних особливостей провадження наукової та науково-технічної діяльності ці стандарти мають реалізовуватися у відносинах із фізичними особами – суб'єктами наукової та науково-технічної діяльності.

Водночас варто врахувати те, що «право Європейського Союзу дійсно підтверджує свою адаптивність до новітніх викликів, зокрема у питаннях доступу до наукових досліджень, прогресу і технологій. Право на доступ до результатів наукового прогресу забезпечується шляхом закріплення права на відкриту науку в правовій системі ЄС. Так, право на відкриту науку визначається як право брати участь у культурному житті та отримувати вигоду від прогресу науки, яка є відкритою і прозорою на кожному етапі наукового процесу, а також заснована на співробітництві та інклюзивності, наскільки це можливо» [4, с. 19]. Тобто доступ до наукових досліджень розглядається не як право, притаманне учасникам наукової чи науково-дослідної діяльності, а як право доступу до соціального блага, яке поширюється на будь-якого учасника суспільних відносин, для якого такий доступ створює умови доступу до соціального блага. При цьому формування доступу до такого соціального блага, як результати наукової діяльності, прогресу та технологій, неможливе за межами діяльності суб'єктів, які забезпечують такі результати людської діяльності.

Саме заради тих суб'єктів, які надають суспільству доступ до таких соціальних благ, як нові наукові знання, наукових

прогрес та розвиток технологій, у межах Європейського дослідницького простору створено стандарт професійного статусу дослідника, який за своїм функціональним призначенням націлений на створення умов для дослідника у його професійному розвитку задля отримання ним цінного для суспільства наукового знання, що забезпечує загалом соціально-економічний розвиток суспільства.

Для впровадження таких стандартів в Україні, у контексті суб'єктного складу, тобто тих суб'єктів, у професійну діяльність яких мають впроваджуватися стандарти, викладені у Європейській хартії дослідників, необхідно зосередити увагу передусім на тому, що правові статуси фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності – є різними.

«Поділ правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності на 1) загальний, 2) спеціальний та 3) індивідуальний розкриває особливості другого складника правового статусу – «прав та обов'язків». Загальний та спеціальний правовий статус відрізняються між собою не лише змістом, а й обсягом прав та обов'язків фізичних осіб – суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності… Види правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності є такими: суб'єкт наукової та/або науково-технічної діяльності – *загальний правовий статус;* вчений – *спеціальний правовий статус (довічний);* аспірант, ад'юнкт, докторант – *спеціальний освітній правовий статус (тимчасовий);* науковий працівник, науково-педагогічний працівник, науковий консультант – *спеціальний трудо-правовий статус (строковий);* дійсний член (академік), член-кореспондент Національної академії наук України та/або Національної галузевої академії наук – *спеціальний привілейований соціально-правовий статус вченого (довічний);* лікар, юрист, вчитель, пілот, археолог тощо – *спеціальний професійний правовий статус (довічний);* член науково-консультативної ради при Верховному Суді або при Конституційному Суді – *спеціальний соціально-правовий статус (строковий);* фізична особа (особистість), яка здійснює наукову та/або науково-технічну діяльність – *індивідуальний правовий статус, що охоплює унікальне поєднання спеціальних правових статусів*» [5, с. 400, 403].

Водночас види правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності виконують визначальну роль для впровадження у діяльності цих осіб ключових принципів, які у Європейській хартії дослідників згруповано в чотири напрями (блоки).

На наше переконання, державна політика у сфері наукової і науково-технічної діяльності, національні особливості побудови, функціонування та розвитку науки не потребують уведення нової самостійної категорії суб'єкта наукової та науково-технічної діяльності – дослідник, і не варто руйнувати національні традиції для імплементації стандартів професійного статусу дослідника, необхідно органічно імплементувати ці стандарти у складові правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності. Варто зазначити, що за такого підходу не можна ототожнювати «дослідника» та «вченого», а права та обов'язки, що випливають з принципів, визначених у Європейській хартії дослідників працівників, будуть порізному реалізовуватися в різних видах статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, залежно від того, у яких суспільних відносинах (цивільних, трудових тощо) реалізуються ті чи інші права й обов'язки.

Європейська хартія дослідників є сукупністю принципів, що становлять основу розвитку привабливих наукових кар'єр з метою підтримання високого рівня у сфері досліджень та інновацій у Європі. Основна увага Європейської хартії дослідників зосереджена на правах та обов'язках дослідників, роботодавців, організацій, що фінансують дослідження, і суб'єктів формування державної політики. Хартія складається із 20 ключових принципів, які згруповано за чотирма напрямами (блоками) [1, с. 5].

1 блок «Етика, доброчесність, гендерна рівність та відкрита наука» охоплює такі принципи, цінності та орієнтири: 1) етика та доброчесність досліджень; 2) свобода наукових досліджень; 3) відкрита наука; 4) гендерна рівність; 5) сприйняття різноманіття; 6) дослідник; 7) вільний рух до-

слідників; 8) сталість наукових досліджень. *2 блок «Оцінювання, добір та кар'єрне просування дослідників»* присвячений процедурам: 1) оцінювання дослідників; 2) добору кадрів; 3) відбору кадрів, зокрема за конкурсами; 4) кар'єрного просування. *3 блок «Умови праці та дослідницькі практики»* закріплює комплекс заходів та напрями політики Європейського Союзу щодо розвитку наукової кар'єри, які охоплюють: 1) умови праці, фінансування та оплату праці; 2) стабільну зайнятість; 3) договірні та правові зобов'язання; 4) поширення та використання результатів досліджень. *4 блок «Наукова кар'єра та розвиток талантів»* присвячений питанням: 1) визнання різноманітності наукової кар'єри; 2) кар'єрного розвитку та консультування; 3) безперервності професійного розвитку; 4) наукового керівництва та наставництва [1, с. 6].

Отже, Європейська хартія дослідників не встановлює окремі правила здійснення наукової діяльності, а закріплює комплексний професійний стандарт дослідника, який охоплює всі етапи наукової кар'єри. Це зумовлює необхідність виділити ключові ідеї, закладені у цій хартії, та визначити, яким чином зазначені стандарти можуть бути інтегровані до правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, визначених законодавством України.

Це переконує в тому, що *професійний статус дослідника формується як ціннісно-нормативна категорія.* До його змісту включаються не лише юридичні права та обов'язки, а й академічна свобода, дослідницька (академічна) доброчесність, відкрита наука, гендерна рівність, різноманіття, сталість досліджень, взаємодія із суспільством, відданість публічним інтересам та інші фундаментальні цінності Європейського дослідницького простору. У цьому контексті необхідно погодитися із твердження про те, що «зміст та характер обов'язків та відповідальності тих, хто здійснює науково-дослідницьку діяльність, містять не лише соціально-економічний або «виробничий» компонент; вони є, насамперед, похідними від права на академічну, тобто інтелектуальну, свободу» [6, с. 275]. Академічна свобода виступає стрижнем ціннісної орієнтації діяльності дослідника, і вже на її основі цінності Європейського дослідницького простору формують ціннісну орієнтацію професійного стандарту дослідника, не обмежуючись виключно правовим інструментарієм. У зв'язку з цим професійний статус дослідника виходить за межі традиційної юридичної конструкції правового статусу та трансформується в нормативну модель професійної діяльності, яка визначає не лише дозволену поведінку дослідника, а й систему професійних цінностей, що повинні бути покладені в основу його діяльності.

Сформована Європейською хартією дослідників модель професійного статусу дослідника потребує зіставлення з положеннями національного законодавства у сфері наукової та науково-технічної діяльності в Україні. При цьому предметом такого аналізу є не пошук у законодавстві тотожної правової категорії «дослідник», а визначення тих правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, до змісту яких можуть бути органічно інтегровані відповідні європейські професійні стандарти. Саме тому аналіз має буде зосереджений на положеннях вітчизняного законодавства, що визначає правовий статус вченого, а також наукового працівника, науково-педагогічного працівника та інших суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності, з метою встановлення їх відповідності сучасним європейським підходам до організації професійної дослідницької діяльності. Тобто об'єктом аналізу мають бути саме правові статуси, а не понятійний апарат законодавства.

Відповідно до статті 4 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» до фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності належать «наукові працівники, науково-педагогічні працівники, аспіранти, ад'юнкти і докторанти, інші вчені» [2]. Водночас у положеннях згаданого закону правове становище вченого закріплюється через права та зобов'язання (стаття 5), правовий статус наукового працівника розкривається через трудові права та обов'язки із закріплення окремих спеціальних норм щодо організації праці такої категорії працівників (стаття 6).

Фактично, в Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» окремі складові правового статусу сформульовані тільки для «вченого» та «наукового працівника». З одного боку, це пояснюється тим, що участь у самоврядуванні, обов'язок безперервного професійного розвитку, проходження атестації та інші процеси в житті вченого здійснюються через посади, які обіймає вчений, перебуваючи у трудових відносинах з роботодавцем, діяльність якого реалізується у сфері науки. З іншого боку, такий підхід не можна вважати правильним, адже «вчений є основним суб'єктом наукової і науково-технічної діяльності» [2], і він не завжди може бути афілійований з конкретним роботодавцем, що не є перешкодою для здійснення ним наукової чи науково-технічної діяльності.

Аналіз Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» виявив, що в ньому не сформовано цілісного правового статусу вченого, а такі питання, як атестація та професійний розвиток, наукове самоврядування, розкриваються через права та обов'язки наукового працівника. Основний масив професійних прав, гарантій та механізмів їх реалізації законодавець пов'язує не зі статусом вченого, а зі статусом наукового працівника, залишаючи поза межами правового регулювання значну частину професійних прав і гарантій вченого як самостійного суб'єкта наукової діяльності. Саме ця законодавча конструкція істотно ускладнює імплементацію європейського професійного стандарту дослідника, який у Європейській хартії дослідників охоплює комплекс прав, обов'язків, гарантій, умов праці, професійного розвитку та академічної свободи незалежно від конкретної займаної посади. Тобто проблемою українського законодавства є не відсутність прав дослідників, а їх фрагментація між вченими, науковими працівниками, науково-педагогічними працівниками та ін., що ускладнює формування єдиного професійного стандарту дослідника.

Оскільки окремі принципи Європейської хартії дослідників мають свій предмет правового регулювання, їх імплементація також повинна здійснюватися диференційовано. Наприклад, свобода наукових досліджень прямо стосується відносин у сфері науки, а умови праці та оплата праця належать до сфери дії трудового права, і відповідно, вказують на трудові відносини. Отже, диференційований характер принципів Європейської хартії дослідників обумовлює необхідність їх диференційованої імплементації до законодавства України. Загальні професійні стандарти, що визначають цінності та засади здійснення дослідницької (наукової та науково-технічної) діяльності, доцільно інтегрувати до загальних положень законодавства про наукову і науково-технічну діяльність, тоді як стандарти, що регулюють добір, оцінювання, умови праці, стабільність зайнятості, професійний розвиток тощо, повинні бути імплементовані насамперед до норм, які визначають трудоправовий статус наукового та науково-педагогічного працівника.

Тобто виходячи з розмаїття правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, що дозволяє охопити всіх фізичних осіб, які здійснюють таку діяльність, незважаючи на наявність наукової кваліфікації, логічним буде імплементувати принципи Європейської хартії дослідників, закріплені у блоках 1 та 4, які мають загальний характер, до загальних норм Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», які поширюються на всіх суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, а положення та керівні ідеї блоків 2 та 3, які визначають стандарти прийому на роботу, умови праці, оцінювання дослідників, підвищення кваліфікації, оплати праці, положення на кшталт Європейської рамкової системи для дослідницьких кар'єр [7] тощо, імплементувати до спеціальних норм, які нерозривно пов'язані із правовим статусом наукового та науково-педагогічного працівника.

Також проведений аналіз положень Європейської хартії дослідників показав, що переважна більшість принципів впливають не на правосуб'єктність фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, а на зміст їхніх кореспондуючих прав та обов'язків. Лише окремі положення цієї Хартії можуть бути віднесені до складових правосуб'єктності, зокрема ті, які стосуються професійних компетентностей, кар'єрного розвитку та безперервного професійного навчання тощо.

Окремої уваги заслуговують положення Європейської хартії дослідників, які стосуються наукової кар'єри та підтримки обдарованої молоді, що, на наше переконання, виступає інструментом забезпечення сталості наукового розвитку. У цьому контексті варто наголосити, що українське законодавство регулює цілу низку заходів щодо підтримки обдарованих молодих дослідників, але, як обґрунтовано наголошують вітчизняні науковці, в Україні «фактично створено багаторівневу інституційну структуру підтримки українських молодих дослідників, яка достатньо динамічно змінюється відповідно до політичних ініціатив та можливостей фінансування» [8, с. 501], а це свідчить, що така система не сприяє сталості досліджень та не створює привабливих умов кар'єрного зростання для молодих дослідників. Також необхідно переглянути підходи до визначення того, хто є молодим вченим. «Необхідно ініціювати дискусію про перехід від суто вікового критерію до більш гнучкого, орієнтованого на етап кар'єри, як це зробила Польща. Це дозволить надавати підтримку тим, хто її справді потребує, незалежно від дати народження» [9, с. 76]. Це вкотре переконує в тому, що впровадження складових професійного стандарту дослідника має розпочинатися із загальних положень та основ правового забезпечення розвитку відносин у сфері науки та науково-технічної діяльності.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що більшість професійних стандартів, визначених Європейською хартією дослідників, тією чи іншою мірою вже знайшли відображення в законодавстві України. Водночас вони не завжди мають завершений характер, закріплені в різних правових інститутах та поширюються на різні категорії фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності. Саме така фрагментація правового регулювання професійного стандарту фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності унеможливлює формування єдиного професійного стандарту дослідника в законодавстві України відповідно до чинного європейського підходу без руйнування всієї системи суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності.

Проте, якщо виходити з того, що професійний стандарт дослідника визначає ключові принципи, на яких має будуватися привабливість наукової кар'єри та будуть створюватися умови для сталості науки у Європейському дослідницькому просторі, що виступає «спільним майданчиком країн-членів ЄС та асоційованих країн, побудований для формування консолідованої політики у сфері досліджень та інновацій і забезпечення вільного руху дослідників та знань» [10, с. 7], то відповідно такі цілі не вимагають перебудови національних систем суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності. Фактично відмінності української системи суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності не створюють правової проблеми для імплементації ключових принципів, закладених у положеннях Європейської хартії дослідників, та входження України до Європейського дослідницького простору.

За таких умов імплементація положень Європейської хартії дослідників може здійснюватися диференційовано залежно від предмета правового регулювання. Принципи, що визначають загальні засади здійснення наукової та науково-технічної діяльності, зокрема академічну свободу, академічну доброчесність, відкриту науку, академічну мобільність, професійний розвиток, наставництво та інші фундаментальні цінності Європейського дослідницького простору, доцільно інтегрувати до загальних положень Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», поширивши їх на всіх фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності незалежно від виду їхнього правового статусу. Натомість положення Європейської хартії дослідників, що регулюють питання добору, оцінювання, умов праці, стабільної зайнятості, професійної кар'єри та інших аспектів організації праці дослідників, повинні бути імплементовані насамперед до спеціальних норм, які визначають правовий статус наукового та науково-педагогічного працівника як особи, що перебуває у трудових правовідносинах із відповідною науковою установою чи закладом вищої освіти.

Принципи Європейської хартії дослідників щодо оцінювання дослідників можна запровадити комбіновано. Наприклад,

«оцінювання вченого у системі відкритої науки і відкритого доступу повинно здійснюватися на інтегрованому підході: експертному оцінюванні, кількісних і якісних вимірах, а також з урахуванням усіх складників дослідницької діяльності викладача: потенціалу наукової творчості і результатів дослідницької діяльності, наукового керівництва дослідженнями, наставництва в підготовці молодих вчених, роботи в команді, національної та міжнародної співпраці, менеджменту у сфері науки та інновацій; діяльності з популяризації науки та мобільності» [11, с. 101]. Тобто кожен окремий принцип має бути імплементований у національне законодавство у такий спосіб, який є ефективним та реальним для впровадження того чи іншого принципу. Ефективність імплементації має враховувати національні особливості законодавства та практику його застосування, і у першу чергу забезпечувати дієву реалізацію того чи іншого професійного стандарту дослідника, а не імітувати імплементацію через наближення понятійного апарату чи окремих процедур, які не можуть бути фактично реалізовані в національному науковому середовищі.

Такий підхід дозволяє забезпечити органічне поєднання національної моделі правового регулювання відносин у сфері науки із сучасними європейськими професійними стандартами для дослідників без запровадження нової правової категорії «дослідник». Імплементації підлягає не сама категорія дослідника, а закріплений у Європейській хартії дослідників професійний стандарт, який повинен інтегруватися до змісту існуючих правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності відповідно до їхньої правової природи та предмета правового регулювання.

Висновки. Правова модель імплементації Європейської хартії дослідників до законодавства України має будуватися на диференційованому підході, залежно від предмета правового регулювання відповідного принципу: загальні професійні стандарти (блоки 1 та 4 Європейської хартії дослідників) доцільно інтегрувати до загальних положень законодавства у сфері науки, а стандарти (блоки 2 та 3 Європейської хартії дослідників), пов'язані з умовами праці, зайнятістю, оцінюванням, кар'єрним розвитком та професійним розвитком, – до спеціальних норм, що визначають трудоправовий статус наукових та науково-педагогічних працівників. Це дозволить удосконалити національне законодавство з урахуванням європейських підходів, зберігаючи національну систему суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності, посилити академічну свободу, професійну мобільність, сталість і привабливість наукової кар'єри та створити належні правові передумови для подальшої інтеграції України до Європейського дослідницького простору. Практичне значення запропонованого підходу полягає у можливості поетапної імплементації професійних стандартів Європейської хартії дослідників без запровадження в законодавстві України нової правової категорії «дослідник» та без зміни сформованої системи правових статусів фізичних осіб – суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності.

Інформація про використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту використовувалися виключно для перекладу з англійської мови та мовного редагування, без використання згенерованих ними об'єктів як результатів наукового дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. European Charter or Researchers. European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2025. 34 p.

2. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.

3. Щодо впровадження Європейської хартії дослідників та Кодексу працевлаштування наукових працівників : Лист МОН України від 03 травня 2018 р. № 1/9-275. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-275729-18/print (дата звернення 10.08.2026).

4. Коломоєць К. С. Забезпечення права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування в межах Європейського Союзу. *Науковий часопис Українського*

державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 18. Право. 2025. Вип. 45. С. 15–22. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2025.45.03.

5. Костюченко О. Є. Правові статуси фізичних осіб – суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2025. Вип. № 90. Ч. 2. С. 395-406. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.55

6. Назимко О. В. Міжнародно-правові стандарти науково-дослідної діяльності. *Донецький юридичний інститут МВС України: освітні традиції, перевірені часом* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Маріуполь, 28 квітня 2021 року). Донецький юридичний інститут МВС України. К. : ТОВ «Компанія ВАІТЕ», 2021. С. 272–279.

7. Council Recommendation of 18 December 2023 on a European framework to attract and retain research, innovation and entrepreneurial talents in Europe. *Official Journal of the European Union*. 29.12.2023. C/2023/1640. P. 17/29.

8. Жиляєв І. Б. Підтримка молодих дослідників: український досвід та європейська практика. Обдаровані діти – скарб нації! : матеріали V Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 23–29 жовтня 2024 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 499–506.

9. Аналітичні дані про молодих вчених України 2025 / за заг. ред. Тараса Гряділя. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2026. 90 с. DOI: https://doi.org/10.24144/978-617-8576-62-2

10. Європейський дослідницький простір : здобутки і перспективи / Ін-т педагогіки НАПН України ; О. М. Топузов, О. І. Локшина, А. П. Джурило, О. М. Шпарик [за заг. ред. О. М. Топузова, О. І. Локшиної]. Київ : Пед. думка, 2024. 66 с. DOI: https://doi.org/10.32405/978-966-644-759-6-2023-51

11. Регейло І. Оцінювання дослідницької діяльності академічного персоналу: зарубіжний досвід. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 2020. № 4. С. 96–102.

Дата першого надходження статті до видання: 12.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)